

EBÛ HÂTİM ES-SİCİSTÂNÎ'YE GÖRE ESKİ ARAP KÜLTÜRÜNDE “MUAMMERÛN”: UZUN ÖMÜRLÜLER KATEGORİSİ

EYYÛP TANRIVERDİ*

ÖZET

Ebû Hâtım es-Sicistânî, Kitâbu'l-muammerîn adlı eserinde cahiliye döneminde uzun ömür yaşamış olan kişilerin listesini kurmuş ve bunlarla ilgili sözel hafızada intikal etmekte olan bilgileri derlemiştir. Muammerûn tasnifi muhtemelen ilk defa Ebû Hâtım tarafından yapılmıştır. Bu derme bilhassa bazı şahsiyetler hakkında verdiği bilgilerin yegâne kaynağı olmuştur. Sonraki müelliflerin onun bu eserine gerek uzun ömürlüler kategorisi sadedinde gerekse içerdiği bilgilere atıf yapmak üzere sıklıkla müracaat ettikleri anlaşılmaktadır. Bu çalışmada muammerûn kavramı açısından eser üzerinde bir içerik incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hâtım, *Kitâbu'l-muammerîn*, uzun ömürlüler, eski Arap kültürü

LONG-LIVED PEOPLE OF THE ANCIENT ARABIC SOCIETY IN THE CAHILIYA PERIOD: A STUDY ON ABU HÂTİM'S KITÂB AL-MUAMMARÎN

ABSTRACT

Abû Hâtım al-Sicistânî purhaps was the first scholar to classify the long-lived people of cahiliya period in arab history. He collected in the beginning of the third century of the hegira the popular knowledge among the tribes about those who were known to live a long life. Actually it is not a surprise to see many exaggerations in the tribal popular citations. But Abû Hâtım was to write down what was narrated without any literal, logical and realistic criticism cause he tried to collect the popular knowledge on the matter. And later most of the scholars used his method and material referring to him in concern with the cathogory of those long-living people of ancient arab history.

Key Words: Abû Hâtım, *Kitab al-muammarîn*, long-life, long-lived people

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati
eyyuptanriverdi@hotmail.com

Giriş

Arapçanın muhtelif sahalara ait kaynaklarda bir şekilde sözü geçen herhangi bir kişinin “muammerûn”dan olduğuna dair notlamalara sık sık rastlamak mümkündür. Bu tür notlar ilgili kişinin kendi döneminde kabul edilen ortalamanın çok üzerinde uzun bir ömür yaşadığını belirtmeye matuftur. Klasik Arapça sözlüklerde, şaşırtıcı bir şekilde, muammerûn kavramına dair izahlara rastlanmıyor. Kaynaklarda muammerûndan olduğu belirtilen kişilerin yaşı ile ilgili bilgilere yer verildiği olmuştur. Aynı şekilde yaş tahdidi olmaksızın ilgili kişinin muammerûndan olduğuna işaretle iktifa edildiği de vakidir. Haddizatında bu biçim daha yaygındır. Muammerûndan olduğu belirtilen kişilerin yaşları konusunda az da olsa makul rakamlar gösterildiği gibi, izahı müşkül yüksek rakamlar çoğunluktadır. Bütün bu durumlar dikkate alınarak genel bir ifadeyle muammerûn kavramının belirli bir yaş kaydı konulmaksızın uzun süreli hayat yaşayan kişiler anlamına karşılık geldiğini söylemek mümkündür.

Heysem b. Adıyy (ö.207/822)’nin *Kitâbu’l-mu’ammerîn* adıyla muammerûna dair bir eser yazdığı belirtilmektedir. Muammerûn bahsinde birinci derecede Ebû Hâtim’in *Kitâbu’l-mu’ammerîn*’i kültür tarihinde yer edinmiştir. Muammerûn kavramının daha sonra özellikle sahabe biyografileri yoluyla hadis ilmine inhisar ettiği görülmektedir. Muammerûn bir kavram olarak hadis usulü kitaplarında Hâkim en-Neysâbü’ri’den itibaren kullanıma girmiştir. Daha sonra kimi eserlerde sahabe ve müteakip nesillerdeki uzun ömürlü kişilere dair bölümler açılmıştır. Sahabe biyografisi sanatı cerh ve tadil yoluyla sahabe sayılma hususundaki muhtemel müzeyyef malumata karşı tedbirler geliştirmiştir. Bu kapsamda biyografiler de yazılmıştır. İbn Mende’nin, *Cüz’ fîhi men ‘âşe mi’e ve ‘işrîn sene mine’s-sahâbe* adlı eserinde 120 yıldan fazla yaşamış on dört sahabeye yer verilmiştir. ez-Zehebî’nin, *Cüz’ fîhi ehlü’l-mi’e* adlı eserinde 100 yıldan fazla yaşamış 126 sahabeye yer verilmiştir. Günümüzde ise M.Tayyip Okıç’ın *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler* adlı eserinde (İstanbul 1959 adlı eserinde 70-73) hadis ilminde muammerûna temas ettiği anlaşılıyor. Goldziher, (Muslim Studies, London 1971, 1/159-163) G.H.A. Juynboll (“The Rol of Mu’ammerûn in the Early Development of the isnâd”, *WZKM*, LXXXI, 1991, 155-175) aynı müellifin *EI²* deki (“Mu’ammar”, *EI²*, VII, 258-259) maddesi muammerun bahsine dair

yeni çalışmaları oluşturmaktadır. Bu literatürün tamamı İbrahim Hatiboğlu tarafından *DİA*'da tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.¹

Ebû Hâtim'in Muammerûn Tasnifi

Arap kültüründe uzun ömür yaşamış kişileri muammerûn kavramı altında kategorik olarak tasnif edip ilk defa müstakil bir kitap hâlinde ele alan müellif, kısa adıyla Ebû Hâtim veya Ebû Hâtim es-Sicistânî olarak bilinen Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân b. Kâsım el-Cuşemî es-Sicistânî (ö.255/869) olmalıdır.² Ebû Hâtim es-Sicistânî bütünüyle Arap tarih, kültür ve edebiyat alanlarının güvenilir yetkin uzmanlarından biridir. Hususî ihtisas sahası Arap dili ve edebiyatı, Kur'an ilimleri, hadis ile tarihî haberler ve anlatılar şeklinde gösterilebilir. Ebû Hâtim, Basra'da dönemin en namlı üstatlarından dersler almıştır. Varlıklı bir aileye mensup olan Ebû Hâtim maddî varlığını ilmî çalışmaları için harcamıştır. Yetiştirdiği çok sayıda talebe arasında İbn Kuteybe (ö. 276/889), el-Muberred (ö. 286/900) ve İbn Dureyd (ö. 321/933) gibi Arap kültür tarihinin seçkin isimleri bulunmaktadır. Elliden fazla eser kaleme almış olan Ebû Hâtim'in bütün tarih, kültür ve edebiyat kaynaklarının atıfta bulunduğu eserlerinden biri, *Kitâbu'l-mu'ammerîn*'dir.³ Bu eser, Ebû Hâtim'in eski Arap tarihinin "muammerûn" denilen uzun ömür yaşamış şahsiyetlerini tasnif edip her biriyle ilgili tarihsel ve kültürel bilgileri sözel hafızadan derleyip tertip ettiği bir kitaptır. Ebû Hâtim'in bu eseri bilhassa "muammerûn" bahsinin temel atf kaynağıdır. İçerdiği edebî, kültürel ve folklorik materyal açısından da bu eser kültür tarihinde önemsenmiş bir kaynaktır.

Ebû Hâtim eserine en uzun ömürlü ademoğlu ile başlayarak çarpıcı bir giriş yapmıştır. Bu da Hızır aleyhisselâmdir. İkinci sırada 1450 yıl yaşadığı belirtilen Hz.Nûh gelmektedir. Ebû Hâtim iddia edildiği üzere 560 yıl yaşadığını belirttiği Lokmân b. Âdiyâ'yı ilginç bir şekilde Hızır aleyhisselâmdan sonra en uzun ömürlü kişi olarak nitelemiştir. Oysa sıralamada Lokmân, Hz.Nûh'tan hemen sonra yer almıştır. Lokmân'dan sonra

¹ İbrahim Hatiboğlu, "Muammerûn", *DİA*, 30/325.

² Ebû Hâtim hakkında bilgi için bkz. Zülfikar Tüccar, "Sicistânî, Ebû Hâtim", *DİA*, 37/139-141.

³ Ebû Hâtim es-Sicistânî, Sehl b. M.b. Osmân, *Kitâbu'l-mu'ammerîn mine'l-arab ve turafin min ahbârihim ve mâ kâlûhu fî muntehâ a'mârihim*, tah: M.Emîn el-Hancî, Ahmed b.el-Emîn eş-Şankîti, Matbaatu's-saâde, Mısır 1905.

ise yaşı 30 “karn”⁴ şeklinde bir nevi belirsiz bırakılmış isim ise Yemenli ünlü kâhin ve eski bilge Satîh’tir.

Ebû Hâtîm’in eserinde tespit ettiği listenin büyükten küçüğe tam dökümü şöyledir:

- En uzun ömürlü kişi 1 kişi
- 1450 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 700 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 560 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 520 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 500 yıl yaşayanlar 3 kişi
- 456 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 420 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 400 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 390 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 380 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 360 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 350 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 340 yıl yaşayanlar 2 kişi
- 333 yıl yaşayanlar 1 kişi
- 330 yıl yaşayanlar 1 kişi

⁴ Genel olarak “uzun bir süre” anlamına da gelen “karn” kelimesi hakkında 10 ile 120 yıl arası farklı rakamlar ifade edilmiştir. el-Cevherî, “karn”ın 80 yıl demek olduğuna kanidir. el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, 1-6, tah. Ahmed Abdulgafûr Attâr, 4.bs., Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, Beyrut 1987, 6/2180, “k-r-n” maddesi. el-Firûzâbâdî ise 100 yıl olduğuna dair görüşü doğru kabul etmiştir. Yaygın olan da budur. ez-Zebîdî, Ebu’l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Murtadâ, *Tâcu’l-arûs*, 1-40, tah. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Vizâretu’l-irşâd ve’l-enbâ, Kuveyt 1965, 35/530-531 “k-r-n” maddesi. Ancak burada bunun kastedilmesi olası değil, çünkü bu takdirde Satîh’in ömrünün 3 bin yıl olduğu iddia edilmiş olur. Ebû Hâtîm’in muhtemelen Ezd kabilesi mensuplarından aldığı bu rivayette Seylû’l-arîm’den Zû Nuvâs’ın mülküne kadar kaydıyla yaklaşık 30 karn şeklinde takdir edilmiştir. İbn Dureyd de aynı zaman aralığını notlamış ve Satîh’in ömrünü 300 yıl olarak tespit etmiştir. Bkz. İbn Dureyd, *el-İştikâk*, tah. Abdusselâm M. Hârûn, Dâru’l-cil, Beyrut 1991, 487. Buna göre “karn” kelimesi burada 10 yıl anlamında kullanılmıştır.

- 300 yıl yaşayanlar 10 kişi
256 yıl yaşayanlar 2 kişi
250 yıl yaşayanlar 1 kişi
240 yıl yaşayanlar 1 kişi
230 yıl yaşayanlar 2 kişi
220 yıl yaşayanlar 4 kişi
214 yıl yaşayanlar 1 kişi
200 yıl yaşayanlar 14 kişi
190 yıl yaşayanlar 4 kişi
180 yıl yaşayanlar 6 kişi
170 yıl yaşayanlar 4 kişi
167 yıl yaşayanlar 1 kişi
160 yıl yaşayanlar 2 kişi
154 yıl yaşayanlar 1 kişi
150 yıl yaşayanlar 5 kişi
140 yıl yaşayanlar 5 kişi
130 yıl yaşayanlar 1 kişi
120 yıl yaşayanlar 7 kişi
119 yıl yaşayanlar 1 kişi
100 yıl yaşayanlar 1 kişi
90 yıl yaşayanlar 1 kişi
Yaşı belirtilmemiş olanlar 18 kişi

Ebû Hâtîm'in eserinde yer verdiği muammerûn listesinin tablo hâli bu şekildedir. Liste toplam 111 kişiden oluşmaktadır. İsimlerin eserdeki sıralamasının belirli bir esasa dayandığı söylenemez. En uzun ömürlü kişi ile başlayan liste, 300 yıl yaşadığı belirtilen Zu'l-İsba el-Advânî ile bitmiştir. Liste büyükten küçüğe, alfabetik, kabile, bölge ve sair hiçbir tertip özelliği taşımayıp tamamen gelişmiş güzel kurulmuştur. Ebu Hâtîb'in bu dermesinde tamamı muammerûndan sayılan bu kişiler hakkında genellikle kısaca bazen

orta hacimde bilgiler vermiştir. Bu bilgiler de ilgili kişi hakkında özellikle yaşına dair bilgiyi öne çıkaran aktarımlardan oluşmaktadır. Ebû Hâtim meselâ Eksem b. Sayfî, , Zuheyr b. Cenâb, Âmir b. ez-Zarib, Lebîd b. Rebîa, Kuss b. Sâide gibi bazı kişilere geniş yer ayırmış, haklarında tafsilatlı bilgi vermiştir. Ayrıca mesela Eksem b. Sayfî ile ilgili verdiği bilgilerin büyük bir kısmında Ebû Hâtim yegane kaynak olmuştur. Ebû Hâtim çoğu zaman bilgi kaynağını belirtmiştir.

Ebû Hâtim'in Tasnifinin Muahhar Müellifler Üzerinde Etkisi

Muahhar dönemlerde Arap tarih ve kültürüne dair bazı kaynaklarda muammerûn başlığının açıldığı görülmektedir. Ancak bu tutumun çok yaygın olmadığını söylemek mümkündür. Herhangi bir şekilde bahsi geçen herhangi bir kişinin muammerûndan olduğunu belirtme şekli çok daha yaygındır. Bu biçim ise özellikle tabakat, tarih ve genel kültür kaynaklarına yayılmış bir formda müşahede edilmektedir. Muammerûn başlığı açan kaynaklarda ise genellikle ilgili isimlere ve yaşlarına, daha az olmak üzere kendileriyle ilgili sözel hafızanın aktardığı rivayetlere işaret edilmekle iktifa edilmiştir. Konuya “muammerûn kategorisi” anlayışıyla yaklaşan kaynakların kavram, çerçeve ve içerik olarak Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin *Kitâbu'l-mu'ammerîn*'ine bağlı kaldıklarını söylemek mümkündür. Tespit edilebildiği kadarıyla muammerûn başlığı açan müelliflerin konuyu işleme planlarına aşağıda işaret edilecektir.

eş-Şerîf el-Murtazâ

eş-Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044), *Gureru'l-fevâid ve dureru'l-kalâid* adıyla da bilinen *Emâli el-Murtazâ* isimli eserinde “fi zikri şey'in min ahbâri'l-mu'ammerîn ve eş'ârihim ve müstahseni kelâmihim” adıyla bir bölüm açmıştır. eş-Şerîf el-Murtazâ bu bölümde el-Hâris b. Ka'b, el-Mustevgir, Duveyd b. Zeyd, Zuheyr b. Cenâb, Zu'l-İsba' el-Advânî, Ma'dikereb el-Himyârî, er-Rubey' b. Duba', Ebu't-Tamehân el-Kaynî, en-Nâbîga el-Ca'dî hakkında mevcut bilgileri geniş bir şekilde ele almıştır. eş-Şerîf el-Murtazâ da birinci derecede Ebû Hâtim'e atıfta bulunmuştur.⁵ eş-Şerîf bu bahsi uzun ömür olgusunun imkan ve vukuuna dair itirazlara cevap olarak tasarladığı bir bölüm ile tamamlamıştır.⁶

⁵ eş-Şerîf el-Murtazâ, *Emâli el-Murtazâ: Gureru'l-fevâid ve dureru'l-kalâid*, 1-2, tah: M.Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Mektebetu'd-duktûr Mervân el-Atiyye, Dâru ihyâi'l-kutubi'l-arabiyye, yy., 1954, 1-232-269.

⁶ eş-Şerîf el-Murtazâ, *Emâli el-Murtazâ*, 1/270-272.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî

Muammerûn başlığı açarak konuyu kapsamlı bir yaklaşım ile ele alan müelliflerden biri, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'dir (ö.597/1201). Bu kapsamda Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser*'de "tesmiyetu cemâatin mine'l-muammerîn" başlığı altında yetmiş bir kişilik bir muammerûn listesi vermiştir. İbnu'l-Cevzî listede ve verdiği bilgilerde tamamen Ebû Hâtîm'e dayanmıştır.⁷ Onun listesi, Ebû Hâtîm'in listesinin yaklaşık üçte ikisidir. Buna göre İbnu'l-Cevzî bir nevi seçki yapmıştır.

İbn Hamdûn

et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye müellifi Ebu'l-Meâlî Bahâuddîn Muhammed İbn Hamdûn (ö.562/1167) dahi "ahbâru'l-muammerîn" adıyla bir bölüm açmıştır. Burada er-Rubey' b. Dabu' el-Fezârî, Curhumlu bir kişi, el-Mustevgir b. Rebîa, Duveyd b. Zeyd b. Nehd,⁸ Abîd b. Şerye, Adıyy b. Hâtîm et-Tâî, Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Eksem b. Sayfî, Curhumlu bir kişi, Zuheyr b. Cenâb, Zu'l-İsba el-Advânî adıyla bilinen Hursân b. Muharris b. el-Hâris, Madîkereb, Ebu't-Tamehân el-Kaynî adıyla bilinen Hanzala b. eş-Şarkî, Abdulmesîh b. Bakîle el-Gassânî, en-Nâbigâ el-Ca'dî adıyla bilinen Kays b. Abdullâh, Emânât b. Kays b. el-Hâris, Amr b. el-Hâris b. Mudâd el-Curhumî adlı kişilere dair bazı anlatılara yer verilmiştir.⁹ İbn Hamdûn'un on yedi kişiden oluşan bu listesinde yer verilen kişilerin tamamı Ebû Hâtîm'in listesinde mevcuttur. İbn Hamdûn'un genel olarak şöhretli isimlere yer vermiştir. Bu bakımdan İbn Hamdûn'un sözgelimi İbnu'l-Cevzî'ye nisbetle daha sınırlı bir seçki yaptığı görülmektedir.

er-Râgıb el-İsfahânî

er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), *Muhâdarâtu'l-udebâ* adlı eserinde açtığı muammerûn başlığı altında Hazreti Nûh, Lokmân, el-Mustevgir b. Zebîd, Madîkereb el-Himyerî, Âmir b. ez-Zarib, Eksem b. Sayfî, Kuss b. Sâide el-İyâdî, Abîd el-Curhumî, Lebîd b. Rebîa ve Muâz b. Muslim hakkında çok kısa bilgiler vermiştir.¹⁰

⁷ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî, *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fi uyûni't-târih ve's-siyer*, Şeriketu dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1997, 1/328-329.

⁸ Ebû Hâtîm'e göre Zuveyd b. Zeyd b. Nehd. Bkz. Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, 20-21.

⁹ Ebu'l-Ma'âlî Bahâuddîn el-Bagdâdî, M.b.el-Hasen b.M.Ali b. Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*, 1-10, Dâru sâdir, Beyrut 1417, 6/32-44.

¹⁰ er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. M., *Muhâdarâtu'l-udebâ ve muhâverâtu's-su'arâ ve'l-bulegâ*, 1-2, Şeriketu dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1420, 2/362-363.

el-İbşîhî

el-İbşîhî (ö.850/1446) de *el-Mustatref*'te “fi ahbâri'l-muammerîn fi'l-câhiliyye ve'l-İslâm” başlığı açarak “uzun yaşayan müminin kıyamet günü en güzel sevaplara nail olacağı” şeklindeki ifadeyi el-Hasen'e (ra) istinaden; ayrıca “en değerli müminlerin doğru olmaları şartıyla uzun ömürlü olanlar olduğu”na dair bir hadis naklederek konuya giriş yapmıştır. Muammerûndan olan Tubba' el-Fezâzî hakkında kısa bir anlatı kaydeden müellif daha sonra İbnu'l-Cevzî'ye dayanarak Hz.Adem, Hz.Şît, onun oğlu Mehlâyîl, onun oğlu Hz. İdris, onun oğlu Hz. Hûd, onun oğlu Mettûşelah, onun oğlu Hz. Nûh, Hz. Hızır, Hz. Lokman'ın yaşlarını tespit etmiştir. Müellif daha sonra Eksem b. Sayfî, Satîh, Kuss b. Sâide el-İyâdî, Lebîd b. Rebîa, Dureyd b. es-Simme, Adıyy b. Hâtim et-Tâî, Zuheyr b. Cenâde, Zu'l-İsba, Amr b. Madîkereb, Abdulmesîh b. Nufeyle'nin yaşlarına dair bilgi vermiştir.¹¹

el-Hârezmî

Mufîdu'l-ulûm'da el-Hârezmî (ö.383/993) de muammerûn başlığı açmıştır. el-Harezmî diğer müelliflerden farklı olarak muammerûn bahsinde neslinden yüz kişi doğuncaya kadar hayatta kalan dört kişi üzerinde durmuştur. Bunları da Halîfe b. Ebi's-Sa'd, Enes b. Mâlik, Abdullâh b. Ömer el-Leysî ve Cafer b. Suleymân el-Hâşimî olarak saymıştır. Her ne kadar elli küsûr oğlu ve yirmi küsûr kızı olan el-Mutevekkil'e ayrıca 48 yıl yaşamış olan el-Memûn ve el-Mutasım'a işaret etmiş olsa bile, el-Harezmî'nin bunları muammerûn kapsamında değerlendirmedeği anlaşılıyor.¹²

el-Muberred

el-Muberred (ö. 286/900) ise *el-Fâdil*'de muammerûn bahsini bir bakıma gençlik yaşlılık karşılaştırması yaklaşımıyla ele almıştır. el-Muberred bu kapsamda Mudar b. Nizâr, el-Mustevgir b. Rebîa, Hadramevtli Emed b. Ebed, el-Heyssem b. el-Esved ayrıca ismi belirtilmeyen bazı kişilere dair kısa nüktelere yer vermiştir.¹³ Buna göre el-Muberred'in işleminde bir muammerûn kategorisi yaklaşımı mevcut değildir.

¹¹ el-İbşîhî, Ebu'l-Feth Şihâbuddîn M.b.Ahmed b. Mansûr, *el-Mustatref fi kulli fennin mustatref*, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1419, 1/283.

¹² Ebû Bekr el-Hârezmî, M.b.el-Abbâs, *Mufîdu'l-ulûm ve mubîdu'l-humûm*, el-Mektebetu'l-unsuriyye, Beyrut 1418, 468-469.

¹³ el-Muberred, Ebu'l-Abbâs M.Yezîd, *el-Fâdil*, 3.bs., Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, Kâhire 1421, 68-77.

Cevâd Alî

Eserinin muhtelif yerlerinde efsanevi ve masalsı mübalağalar içeren abartılı hikaye ve anlatılara temas eden Cevâd Alî, genel olarak bunların kabile ortamlarında geleneksel kabile tarihçileri tarafından zenginleştirilmiş folklorik üretimler olduğu kanaatindedir. Muammerûn kişilerin yaşları hakkında anlatılanlar da bu türdür. Bu tür hikayeler Kelb kabilesi ortamında daha çok revaç bulmuştur. Zuheyr b. Cenâb, eş-Şarkî el-Kutâmî, Muhammed b. Hişâm ve oğlu İbnu'l-Kelbî gibi bu tür haberlerin aktarıcıları da çoğunlukla Kelb kabilesi mensubudur. Ona göre bu tür anlatılar ibtidai bir tarih kültürüdür. Özellikle geleneksel düzeyde nam yapmış tarihsel figürlerin uzun yaşamış sayılması tarihsel nakillerle uğraşanları müşterek bir alışkanlığıdır.¹⁴ Cevâd Alî, muammerûndan isimler hakkında muhtelif yerlerde müteferrik bilgi ve değerlendirmelerde bulunmuştur, ayrıca eserinde “muammerûn” başlığı açmıştır. Bu başlık altında belirli sayıda isim hakkındaki geleneksel bilgiyi Ebû Hâtim ve eş-Şerîf el-Murtazâ'ya dayanarak tespit etmiş, eleştirel bir bakış ile değerlendirmiştir.¹⁵

Ebû Hâtim'in Muammerûn Tasnifinin Bilgi Mevsukiyeti Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Hâtim'in listesindeki rakamlar muammerûna dair makul bir yaş ortalaması çıkarımını imkansız hâle getirmektedir. 111 kişilik listede yaşı belirtilmemiş 18 kişi sayım dışı bırakılmak şartıyla yani 93 kişi üzerinden hesap yapıldığında 54 kişinin yaşı 200 yıl ve üstü olarak gösterilmiştir. Yaşı 150 ve üstü olanların sayısı ise 77'dir. Yaşı 150 ve altı olanların sayısı ise 21'dir.

Uzun ömürlü insanların sayıldığı listede sayıların yüksek olması doğal olarak beklenmelidir. Ancak İslâm'dan sonra takip edilebilen dönem ve bölgelerde yaş ortalamasının en iyimser ihtimal ile 60-70 olduğu varsayılırsa listedeki yüksek rakamlar makul ölçülerin çok fevkinde çıkar. Her hâlükârda listenin 200 yıl ve üstü kısmının yani yarısının çok abartılı olduğu açıktır.

İbn Hamdûn'un muammerûn sadedinde söz konusu yüksek rakamlara dair bir açıklama yapma gereği duyması muhtemelen olası tenkitlere dair öngörüsüne binaendir. Bu rakamların o dönemlerde fiilî olarak bir takım

¹⁴ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 1-20, Dâru's-sâki, 4.bs., 2001, mesela bkz. 8/19-20, 12/38.

¹⁵ Cevâd Alî, *el-Mufasssal*, 8/248-251.

itirazlara maruz kalmış olması da tahmin edilebilir. İbn Hamdûn muammerûn bahsinde Ebû Hâtim'e dayanarak tespit ettiği rakamların makul karşılanmama ihtimalini önceki nesillerde insan ömrünün çok uzun olmasıyla açıklamaya çalışmıştır. Buna kanıt olarak da Kur'an, Tevrat ve başka tarihsel kitaplarda Hz.Nûh'un ömrüne dair delillere dikkat çekmiştir. İbn Hamdûn ayrıca Vehb b. Munebbih'e isnad edilen bir rivayete de yer vermiştir. Buna göre Vehb b. Munebbih dahi Hazreti Adem'in en küçük yaşta ölen oğlunun ömrünün iki yüz yıl olduğunu; böylesi küçük yaşta öldüğü için insanların ve cinlerin onun için ağladığını ifade etmiştir. İbn Hamdûn'un bu çerçevede Abdullâh'a (?) nisbetle yer verdiği bir ifadede ise eski insanların seksenli yaşlarda ergenliğe girdiği belirtilmiştir.¹⁶

Her ne kadar İbn Hamdûn hiçbir bilgi bulunmadığı için meçhul durumda olan önceki kadim nesillerin ömrüne dair bu izah ile listedeki yüksek rakamları açıklamaya çalışsa da listenin büyük bir kısmı tarihsel nesillere değil, İslâm'a yakın cahiliye dönemine aittir. Hatta Ebû Hâtim ekseriyeti için İslâm'a yetişmiştir notlaması yapmıştır. Bu itibarla İbn Hamdûn'un izahı makul olmadığı gibi mevcut yüksek rakamlara dair ikna edici bir açıklama da sunmamaktadır.

el-İbşîhî ise uzun ömürlülerin yaşı konusundaki yüksek rakamları Arapların 120 yıl ve üstü olan yaşları saydığını belirterek izah etmeye çalışmıştır.¹⁷ Bu açıklama aslında bir kişinin yaşının özellikle belirtilmeye değer bulunmasına dikkat çekmektedir. Yani toplumsal alışkanlık normal şartlarda yaş sayısına çok yüksek olmadıkça önem vermiyor demektir. Yoksa 120 sonra sayılabilmesi için 120'ye kadar sayılmış olması zaten gereklidir. Sözü edilen sayım kişisel veya ailesel sayım olamaz, toplumsal hafıza olabilir.

Ebû Hâtim'in kitabında bazı kişilerin yaşına dair bir takım harici delillerin kaydedildiği görülmektedir. Bu deliller ilgili kişiye ait olmak üzere içinde yaşının belirtildiği şiir beyitleridir. Bu beyitlerin bazı abartılı rakamlar için de söz konusu olduğu görülmektedir. Diğer taraftan doğal olarak o kişinin mutlaka şiiri söylediği yaşta ölmüş olması gerekmiyor. Arap kültüründe şiirin bir bilgi kaynağı olduğu doğrudur. Ancak bu beyitlerin bizatihi kendileri bir mevsukiyet sorununa muhatap olduğu için ikna edici olamamaktadır.

¹⁶ İbn Hamdûn, *a.g.e.*, 6/44.

¹⁷ el-İbşîhî, *a.g.e.*, 1/283.

“Muammerûn” sayılan kişilerin yaşlarına dair bu bilgiler, bütünüyle Arap kültürünün otorite ismi Ebû Hâtim tarafından kayda geçirilmiştir. Daha sonra da bu bilgiler muhtelif alimler tarafından ona atfen tekrarlanmış veya kullanılmıştır. Ancak bu iki hususa rağmen bizzat Ebû Hâtim’in *Kitâbu’l-Muammerîn*’de kaydettiği bilgilerin doğruluğunu kabul ettiği ileri sürülemez. Öyle anlaşılıyor ki Ebû Hâtim, bu kitapta bu konuda sözel hafızada yaşamakta olan bilgileri derleyip kayda geçirmeyi amaçlamıştır. Kitapta, derlenen bilgilerin tenkide tabi tutulduğuna dair hiçbir ize rastlanmıyor. Bu konuda Ebû Hâtim bir bakıma İbn İshâk’ın siretini oluşturmadaki tutumuna benzer bir tutum sergilemiş gibidir. Bu arada çeşitli saiklerle gerçekten halk hafızasında mevcut bilgilere karışan bir takım suni ve kurmaca bilgilerin mevcudiyeti de kuvvetle muhtemel görünmektedir. Her hâlükârda Ebû Hâtim kabile ortamlarından bir derleme yapmıştır. Onun madde başı yaptığı kişilere dair bilgi kaynakları ise çoğunlukla ilgili kişinin kendi kabilesi olmuştur. Geçmişinde uzun yaşamış kişilerin bulunmasını kabile için bir meziyet addeden kabilesel bilgi kaynakları abartılı veya bilinçli kurmaca rivayetlerle derlenen ve bir takım yapay şiir beyitleriyle desteklenen bilginin mevsûkiyetini etkilemişlerdir. Arap kültüründe hemen hemen derlemeye konu bütün başlıkların bu durumdan etkilendiği bir vakiydir. Herhangi bir kabilenin bütünüyle bu tür faaliyetlere iştirak ettiğini düşünmek de yanlıttır. Mesele daha ziyade kabile hakkında bilgi kaynağı hüviyeti üstlenen kişilerin sorumluluğundadır.

Diğer taraftan cahiliye dönemi Arap tarihindeki uzun ömürlü kişilerin bunlardan ibaret olması da düşünülemez. Çünkü çok geniş bir coğrafyada asırlarca uzanan bir süreçte sayısız Arap kabilesi mevcuttur. Bunların içinde uzun ömür yaşamış kişilerin sayısının yüz civarında olması makul değildir. Öyleyse listede yer alan kişiler, Ebû Hâtim’in ulaştığı veya kayda değer bulduğu kabile kaynaklarının bildirdiği kişilerdir.

Sözgelimi el-Mustevgir’in bütünüyle Mudarlıların en uzun ömürlü kişisi olarak kabul edildiğini belirten Ebu’l-Fidâ, es-Suheyli’nin 130 yaşını geçen muammerûn kişiler arasında Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Abîd b. Şerye, Dagfel b. Hanzala, er-Rubey’ b. Dabu’ el-Fezârî, Zu’l-İsba’ el-Advânî, Nasr b. Duhmân’ı saydığını kaydetmiştir.¹⁸ Bu kayıt büyük ölçüde kültürel bir gerçekliği barındırmaktadır. Bu da Arap kültür ortamında 120-130 yaş çok

¹⁸ İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 1-14, tah. Alî Şîrî, Dâru İhyâi’t-turâsî’l-arabî, 1988, 2/244.

uzun bir ömür kabul edildiğidir. Ayrıca bu kayıt geçmişinde uzun ömürlü bireylerin varlığının kabileler arasında bir üstünlük aracı olarak telakki edildiğine de işaret etmektedir.

Bu arada ünlü sahâbi Selmân'ın 350 yıl yaşadığının belirtildiği ancak 250 yıl yaşadığı bilgisinin kesin olduğuna dair rivayet genel bilgi hâlini almış ve neredeyse bütün kaynaklarda tekrar edilmiştir.¹⁹ Selmâm'ın yaşı konusunda 150 ile 553 arasında değişen muhtelif rakamlar sayılmıştır. Oysa mesela *DİA* maddesi yine ez-Zehbî'deki bir kayda istinaden Selmân'ın ömrünü yaklaşık seksen yıl olarak kabul etmiştir.²⁰

Diğer bir husus da herhangi bir uzun ömürlü kişinin yaşı ile ilgili bilgilerin çeşitliliğidir. Sözelimi Ebû Hâtim'in listesinde 330 yıl yaşayanlar kategorisinde yer alan Eksem b. Sayfî'nin yaşı hakkında farklı kaynaklarda 90, 130, 190, 200, 300, 330, 360 gibi farklı rivayetler mevcuttur. Dolayısıyla herhangi kaynakta yer alan bir rakamın toplamsal hafıza tarafından kabul edildiği de tenkit edilmeden ileri sürülmemelidir.

Her hâlükârda Ebû Hâtim'in dermesindeki yaş bilgilerinden hareketle cahiliye dönemi muammerûn kavramı için kat'î bir yaş ortalamasının tespiti mümkün olmayabilir. Ancak yine de bazı çıkarsamalar büyük ölçüde ikna edici sonuçlar verebilir. Esasen Ebû Hâtim'in listesinin alt sınırı dikkat çekicidir. Listenin sayısal veriler içinde 90 olarak tespit ettiği alt sınır bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Yaş tayini yapılmadan uzun ömür yaşadığı belirtilen kişiler de dikkate alınarak ihtiyat ile belki daha da aşağıya çekilebilir. Öyleyse yaklaşık 80-90 yaşın eski Arap kültüründe uzunca bir ömür olarak sayıldığı düşünülebilir. Buna göre de 80-90 yaş ortalamasında muammerûn kavramı söz konusu olur. Bu anlamda üst sınır zaten önemli olmaz. Çünkü hepsi kavramın kapsamına dahil olacaktır. Listenin 120-130'lu rakamları da yaklaşık olarak bir gerçekliğe tekabül edebilir. Mesela Lebîd b. Rebîa ve Zuheyr b. Ebî Sulmâ gibi bazı kişilerin 120 yaşında öldüğü genel olarak kabul edilmektedir. En azından üst sınırdaki istisnalar mümkün olmakla beraber muammerûn kavramının 80-90 ile 120-130 arası bir yaş ortalaması ile

¹⁹ Örneğin bkz. Ebû Nuaym el-İsbahânî, Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 1-7, tah: Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî, Dâru'l-vatan li'n-neşr, Riyâd 1998, 3/1327; el-Hatîb el-Bagdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *Târîhu Bagdâd*, 1-16, tah: Beşşâr Avvâd Marûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 2002, 1/509; İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullâh, *Târîhu Dimaşk*, 1-80, tah: Amr b. Garâme el-Amrevî, Dâru'l-fıkr li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1995, 21/459.

²⁰ İbrahim Hatiboğlu, "Selmân-ı Fârisî", *DİA*, 36/ 441-443, s. 442.

izahı makul görünmektedir. Bu mesele açısından sahabe nesline bakıldığı zaman ez-Zehabi'nin uzun ömürlü sahabilerle ilgili eserinde 100 yıldan fazla yaşamış 126 sahabi, İbn Mende'nin eserinde 120 yıldan fazla yaşamış on dört sahabi sayılmaktadır.²¹ Buna göre bu rakamlar bir gerçekliğin karşılığıdır ve sayıları son derece azdır. Böylece Ebû Hâtim'in listesinin coğrafi ve kabile çevresinin sınırlı kaldığı, popüler kabile bilgisinin etkisinde olduğu, bundan dolayı listenin kısa, ömürlerin çok uzun olduğu görülmektedir. Oysa mesela İbn Mende ve ez-Zehabi'nin listeleri ve benzeri gerçekliği sabit bilgilerden hareketle Ebû Hâtim'in listesinin uzun, yaş haddinin düşük olması beklenirdi. Listenin popüler kabile kültürünün etkisinde olduğunun açık bir kanıtı da listede hiçbir kadın ismine yer verilmemiş olmasıdır. Bu ayrıca bir mesele olarak incelenmeye değer. Her halükarda sözünü ettiğimiz bu ortalama birkaç istisna ile günümüzde en yaşlı kişi dünya ortalaması ile de uyumludur.

Muammerûn Kavramının İslâm Kültürüne Yönelik Kullanımı

Cahiliye dönemi Arap kültürü sadedinde muammerûn kavramı genel bir durumu ifade etmektedir ve bu şekilde kullanılmıştır. Bu kavram İslam kültürü sahasında da kullanılmıştır. Ancak İslâm sonrası döneme yönelik kullanıldığında bu kavramın cahiliye dönemindeki tarihsel abartılı anlamına rastlanmıyor.²²

İslâm kültür sahasında bu kavramın belirli kesimlerde hususî anlamlar yüklenerek kullanıldığı anlaşılıyor. Sözelimi kültür tarihinde “muammerûn halifeler” terkibi kültür tarihi kaynaklarında yer almış bulunmaktadır. Bu, “muammerun” kavramının halifeler kategorisine uygulandığı anlamına gelmektedir. Buna göre halifeler bir kategori olarak muammerûn kavramı açısından tasnif edilmiştir. Bu tasnifte kavramın yaygın genel anlamıyla yani uzun ömürlü olmak anlamında kullanılmadığı ilk bakışta fark edilmektedir.

İbnu'l-Cevzî, Ebû Bekr es-Sûlî'ye (ö. 335/946) dayanarak muammerûn olan halifeleri Muâviye, Abdulmelik, Hişâm, el-Mansûr, er-Reşîd, el-Memûn, el-Mutemid şeklinde saymıştır.²³

Oysa bu sayılanlar arasında en uzun ömre sahip olan Muâviye, 78 yıl yaşamıştır. Yine Emevîlerden Abdulmelik 60 yıl, Hişâm 52 yıl; Abbâsî

²¹ İbrahim Hatiboğlu, “Muammerûn”, DİA, 30/325.

²² Burada kavramın cahiliye ve İslâm dönemlerinde kullanımı kastedilmemiştir. Kavram zaten İslâmî dönemde oluşmuştur. Cahiliye dönemini ifade için kullanıldığında ve İslâmî döneme ait durumların ifadesinde anlamı kastedilmektedir.

²³ Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, 13/309.

halifelerinden el-Mansûr 61 yıl, Hârûn er-Reşîd 46 yıl, el-Memûn 47-48 yıl ve el-Mutemid 48 yıl yaşamıştır. Bu rakamların yüksek olmadığı, hatta Muâviye hariç bu halifelerin genel olarak orta yaşta vefat ettiği görülmektedir. Öyleyse bunların muammerûndan sayılması yaşları ile ilgili değildir.

Konuya başka açılardan mesela hilafet süreleri noktasından bakılabilir. Bu halifelerden Muaviye 19, Abdumelik 20, Hişâm 19, el-Mansûr 21, Hârûn 23, el-Memûn 20, el-Mutemid 22 yıl halifelik yapmıştır. Buna göre bu halifelerin ortak noktası hilafet sürelerindeki ortalamadır. Bu süreye bakıldığında ise ortalaması 20 yıl civarında çıkmaktadır. Buna göre ortalama yirmi yıl halifelik yapmış olan halifeler muammerûndan sayılmıştır.

Emevî halifelerinden 62 yıl yaşadığı hâlde 9 ay halifelik yapmış olan Mervân bu kapsama dahil edilmemiştir. 39 yıl yaşayıp 10 yıl halifelik yapmış olan Mehdi de kapsam dışı bırakılmıştır. Sözü edilen hilafet süresi ölçütüne göre bu durum anlaşılabilir.

Diğer taraftan bu listede 37 yıl yaşayıp 19 yıl halifelik yapan el-Muktedî, 64 yıl yaşayıp 26 yıl halifelik yapan el-Muktefi ayrıca 67 yıllık ömrünün 45 yılını halifelik yaparak tarihin en uzun süre halifelik yapan ismi en-Nâsir'ın bu listede yer almamış olması, Ebû Bekr es-Sûlî'nin vefat tarihi ile açıklanabilir. Tek isim ondan önce vefat etmiş olan el-Mutemid'dir. es-Sûlî'nin ölçütü halifelik süresi olursa el-Mutemid'in de muammerûndan sayılması gerekir. Bu durumda es-Sûlî'nin doğum tarihi olan 255/869 yılı dikkate alınarak onun bu görüşünün el-Mutemid'in hilafetinin nihayetinden önceye ait olması düşünülebilir. Nitekim daha sonra ez-Zehebî bu listeye değinmeksizin el-Muktefi billâh Cafer b. Muhammed b. Cafer'i muammerûndan saymıştır.²⁴ Bu çıkarım doğru olursa buna göre muammerûn kavramının burada yaşın kendisine değil uzun süreli halifelik görevine karşılık geldiği sonucu ortaya çıkar. Bu takdirde sonraki dönemlerde muammerûn kavramına kullanıldığı alana göre farklı anlamlar yüklendiği ortaya çıkar.

Diğer taraftan İbn Kesîr'in ifade ettiği üzere 88 yaşında ölen hadis alimi Ahmed b. Şeybân b. Taglib eş-Şeybânî,²⁵ yine 89 yaşında ölen hadis alimi Ahmed b. Muhammed el-Bezzâz muammerûndan sayılmıştır.²⁶ ez-Zehebî'nin kaydına göre 100 yıl yaşamış olan Ziyâd b. Alâka b. Mâlik es-Sa'lebî de

²⁴ ez-Zehebî, İbn Kaymaz Şemseddîn Ebû Abdullâh b. M., *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 1-15, tah: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârul-garbi'l-İslâmî, 2003, 33/106.

²⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, 13/361.

²⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, 12/144

muammerûndan sayılmıştır.²⁷ es-Sem'ânî'nin Ebû Sa'd el-Bagdâdî'den nakline göre 100 yıl yaşamış olan Muhammed b. Ahmed b. Alî de muammerûndan sayılmıştır.²⁸ Bunların da ortak noktası hadis alimi olmalarıdır.

***Kitâbu'l-Mu'ammerîn*'de "Muammerûn"a Dair Detaylar**

Burada Ebû Hâtim'in *Kitâbu'l-Mu'ammerîn*'de tespit ettiği bilgiler çok öz bir şekilde tespit edilecektir. Ebû Hâtim'in listesi gelişigüzel kurulmuştur. Burada ise liste yaş sayısı itibarıyla azalan sırada tespit edilmiştir. Yani isimler ömürlerine göre büyükten küçüğe sıralanmıştır. Aynı yaş kategorisinde ise alfabetik sıralama yapılmıştır.

En Uzun Ömürlü Âdemoğlu

1) Hz.Hızır: Ebû Hâtim es-Sicistânî, eserine en uzun ömürlü insanı tanıtarak başlamıştır. Onun bu konudaki bilgi kaynağı, Ebû Ubeyde, Ebu'l-Yakzân ve İbn Sellâm el-Cumahî'dir. Bu üçü de Arap kültürünün dönemin en önemli bilginleri olduğuna göre bu bilginin o dönemde Arap kültür ortamındaki genel kabulü yansıttığını düşünmek mümkündür. Bu bilgiye göre en uzun ömürlü Ademoğlu, Hızır aleyhisselâmdır. Bu tez, Hızır aleyhisselâmı Hz. Adem'in (as) oğlu Kâbil'in oğlu olarak kabul etmiştir. Bu tür bilgileri izah etme ve gerekçelendirme alışkanlığına sahip geleneksel Arap kültürünün bu meseledeki tavrı da aynıdır. Bu izahın kaynağı ise İbn İshâk'tır. Buna göre Hz. Adem, vefatına yakın bir vakitte çocuklarını toplayarak vasiyette bulunmuş; onlardan kendi naaşını mağarada yanlarında tutmalarını istemiş ve Hz. Nûh (as) tufanına işaret ile bunun nihayetinde naaşını alıp Şâm bölgesine defnetmelerini talep etmiştir. Nihayet tufanın akabinde Hz. Nûh, oğulları Sâm, Hâm ve Yâfes'e bu vasiyeti yerine getirmelerini önermiş, ancak onlar yerlerin çamur, Şâm bölgesinin de meskûn olmadığı gerekçesiyle bunu ağırdan almışlardır. Hz. Nûh bunun üzerine Hz. Âdem'in bu vazifeyi yerine getirecek olan kişinin ömrünü kıyamete kadar uzatması yönünde Allah'a dua ettiğine dikkat çekmiştir. Sonunda vazifeyi Hızır aleyhisselâm deruhte etmiş ve defni gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı Allah bu vaadine binaen onun ömrünü dilediği zamana kadar uzatmıştır.²⁹

²⁷ ez-Zehebî, *a.g.e.*, 8/101.

²⁸ ez-Zehebî, *a.g.e.*, 32/142.

²⁹ Bkz. Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 2-3. Hızır'ı Kâbil'in oğlu sayan kabul ile İbn İshâk'ın rivayetinde Hz.Nûh döneminde ortaya çıkan Hızır iki ayrı kişilik gibi görünüyor.

1450 Yıl Yaşayanlar

1) Hz. Nûh (as): Ebû Hâtîm'in Hz. Nûh'un (as) yaşı konusundaki bilgi kaynağı, İsmâîl b. Ebî Ziyâd'dır. Bu da Ebû Ayyâş el-Abdî'den nakletmiştir. Onun kaynağı ise Enes'tir. Bilgi Enes yoluyla Hz. Peygamber'e (sav) dayandırılan bir rivayetten elde edilmiştir. Buna göre Hz. Nûh bin dört yüz elli yıl yaşamıştır. Rivayete göre peygamberlik görevi verildiğinde Hz. Nûh iki yüz elli yaşında idi. Bisetten tufana kadar dokuz yüz elli yıl davet görevi icra etmiştir. Tufandan sonra da iki yüz elli yıl yaşamıştır. Rivayette notlandığına göre emaneti teslim sırasında Hz. Nûh dünyayı ve yaşantısını iki kapılı bir evin bir kapısından girip (bir kayda göre birazcık oturup) diğerinden çıkmak şeklinde açıklamıştır.³⁰

700 Yüz Yıl Yaşayanlar

1) Hubel b. Abdullâh b. Kinâne el-Kelbî: Eski Arap toplumunun şöhretli isimlerinden Zuheyr b. Cenâb'ın dedesi olan Hubel b. Abdullâh'ın 700 yıl yaşadığı belirtilmiştir. İleri yaşta aklına halel geldiği ve torunlarının kendisiyle alay ettiği ifade edilmiştir. Bunun uzun ömrü Hâtîb b. Mâlik tarafından birkaç beyitte işlenmiştir.³¹

560 Yıl Yaşayanlar

1) Lokmân b. Âdiyâ: Her biri seksen yıllık ömre sahip yedi kartal ömrü verilen Lokmân b. Âdiyâ, Hızır'dan (as) sonra en uzun ömür yaşayan kişi sayılmıştır.³² Ebû Hâtîm'in Ebu'l-Cuneyd ed-Darîr'den aktardığı bu bilgi, el-Huseyn b. Hâlid üzerinden İbnu'l-Kelbî yoluyla İbn İshâk ve İbn Abbâs'a dayandırılmıştır. Bazı rivayetlerde ise onun üç bin beş yüz yıl yaşadığı belirtilmiştir. Lokmân'ın yedi kartal ömrü yaşaması hususu cahiliye dönemi genel kültür bilgisi kapsamına girmiştir. Ebû Hâtîm, Lebîd b. Rebîa, es-Sabbî ve el-A'sâ'nın bu bilgileri derc eden beyitlerini tanık olarak kaydetmiştir.³³

³⁰ Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, 3.

³¹ Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, 29-30.

³² Bu genel bir bilgi görünümündedir, yoksa Ebû Hatîm'in tasnifinde hemen öncesindeki Hz.Nûh'a dair bilgi ile açık çelişki oluşur.

³³ Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, 3-4.

520 Yıl Yaşayanlar

1) **Tâbiha b. Taglib:** Tâbiha b. Taglib b. Hulvân b. İmrân b. İlhâf b. Kudâa, 520 yıl yaşamıştır. Ebû Hâtim uzun ömür yaşamasına rağmen şiirinin olup olmadığını bilmediğini ifade etme gereği duymuştur.³⁴

500 Yıl Yaşayanlar

1) **Hârise b. Ubeyd el-Kelbî:** hakkında Hişâm'ın Şemle b. Mugîs yoluyla çocuklarına dayanarak verdiği bilgiye göre Hârise b. Ubeyd el-Kelbî 500 yıl yaşamıştır.³⁵

2) **Tayyi' b. Uded:** Tayyi' kabilesinin büyük atası Tayyi' b. Uded'in 500 yıl yaşadığı belirtilmiştir.³⁶

3) **Teymullâh b. Sa'lebe:** Teymullâh b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Ka'b b. Alî b. Bekr b. Vâil b. Kâsîr, Nizârîlerin Rebîa koluna mensuptur. Kendi döneminin Arap dahileri arasında sayılmıştır. 500 yıl yaşadığı belirtilmiştir.³⁷

456 Yıl Yaşayanlar

1) **Zuveyd b. Nehd:** 456 yıllık ömrüyle Zuveyd b. Nehd uzun ömürlüler arasında sayılmıştır. Ölüm anında söylediği dört beyitlik şiir, Ebû Hâtim tarafından kaydedilmiştir. Zuveyd'in ölüm esnasında bir araya topladığı çocuklarına yaptığı ilginç bir vasiyeti vardır. Bu vasiyette çocuklarına atılacak ve saldırgan olmalarını, özür kabul etmemelerini, vurucu olmalarını, en güzel otlaklara el koymalarını, arta kalanları tahrip etmelerini söylemiştir.³⁸

420 Yıl Yaşayanlar

1) **Zuheyr b. Cenâb:** 420 yıl yaşadığı belirtilen Zuheyr b. Cenâb b. Hubel b. Abdullâh b. Kinâne, Kudâa kabileleri grubuna mensuptur. Kabilesinin reislerindedir. İki yüz savaş komuta ettiği söylenmektedir. eş-Şarkî el-Kutâmî'ye göre bu sayı beş yüzdür. Ebû Hâtim bunu zayıf görmüştür. Zuheyr kendi döneminde kimsenin sahip olmadığı on üstün niteliğe sahip olmakla bilinir. Zuheyr, kendi kabilesinin reisi, hatibi, şairi, elçisi, tabibi, kahini ve silahşörü idi. Kabilesi onun nesliyle devam etmiştir. Kabilesinin bel kemiği de onun nesli olmuştur. Bunlar cahiliye döneminde fert ve özellikle

³⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 57.

³⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 74-75.

³⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 72.

³⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 31-32.

³⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 20-21.

kabile için üstün itibar vesileleridir. Ebû Hâtim onun hakkındaki bu bilgileri kendilerine itimat ettiği ravilere dayandırmıştır. Zuheyr'in 350 yıl yaşadığı da belirtilmiştir. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî, Kelb yaşlılarının onun iki yüz yaşadığını söylediğini nakletmiştir. eş-Şarkî el-Kutâmî'ye göre 400 yıl yaşamıştır. Cahiliye döneminin tanınan ismi olan Zuheyr b. Cenâb da Ebû Hâtim'in geniş yer ayırdığı birkaç kişiden biridir.³⁹

400 Yıl Yaşayanlar

1) **el-Hâris b. Mudâd el-Curhumî:** el-Hâris b. Mudâd 400 yıl yaşamıştır. el-Hâris, Birinci Curhum kabilesine nisbet edilmiştir. Ebû Hâtim sekiz beyitlik şiirine yer vermiştir.⁴⁰

390 Yıl Yaşayanlar

1) **İbn Humeme ed-Devsî:** Asıl adı Ka'b veya Amr olan İbn Humeme ed-Devsî'nin 390 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Ebû Hâtim buna ait beş beyit kaydetmiştir. Beyitlerde İbn Humeme, tam 300 yıl ömür yaşadığını ifade etmektedir.⁴¹

380 Yıl Yaşayanlar

1) **Kuss b. Sâide:** Nizâr'ın İyâd grubuna mensup Kuss b. Sâide b. Huzâfe b. Zufer, 380 yıl yaşadığı ileri sürülmüştür. Câhiliye dönemi ünlü hatip ve bilgelerindendir. Ebû Hâtim ona da geniş yer ayırmıştır.⁴²

360 Yıl Yaşayanlar

1) **Hadramevtili bir kişi:** Ebu'l-Cuneyd ed-Darîr'in hocalarından aktardığına göre Muâviye'nin huzuruna çağrılan Hadramevtili bir kişi sohbet sırasında 360 yaşında olduğunu söylemiştir.⁴³

350 Yıl Yaşayanlar

1) **Abdulmesîh b. Amr:** Gassânîlerden Abdulmesîh b. Amr b. Kays 350 yıl yaşamıştır. İslam'a yetişmiş, müslüman olmamıştır. Cahiliye döneminin itibarlı kişilerindendir. Hîre'de yaşadığı belirtilmiştir. Dokuz beyti kaydedilmiştir.⁴⁴

³⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 25-29.

⁴⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 42.

⁴¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 22.

⁴² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 69-71.

⁴³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 87-88.

⁴⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 37-38.

340 Yıl Yaşayanlar

1) **Amr b. Luhayy:** Amr b. Luhayy, Huzâa kabilesinin atasıdır. Aslı adı Amr b. Rebîa'dır. Hz. İsmâîl'in dinini değiştirerek bahîra, vasîle ve hâm uygulamasını başlatan kişi olarak kabul edilmektedir. Kendi çocuklarından ve torunlarından bin kişilik bir savaşçı birliğine sahip idi. 340 yıl yaşadığı belirtilmektedir.⁴⁵

2) **Rubey' b. Dabu':** Rubey' b. Dabu' b. Vehb b. Bagîd b. Mâlik b. Sa'd b. Adıyy b. Fezâre, İslâm'dan önceki en uzun ömürlü kişilerden biri sayılmıştır. Rubey' 340 yıl yaşamıştır. 200 ve 240 yaşlarında iken söylediği belirtilen on üç beyit kaydedilmiştir.⁴⁶

333 Yıl Yaşayanlar

1) **el-Mustevgir b. Rebîa b. A'b:** el-Mustevgir b. Rebîa'nın 333 yıl yaşadığı üç beyitlik bir şiir ile tanıklanmıştır. Ebû Hâtim'in ifadesine göre el-Mufaddal bunun uzun süre yaşadığını söylemekle iktifa etmiş ve hakkında bir anlatı nakletmiştir.⁴⁷

330 Yıl Yaşayanlar

1) **Eksem b. Sayfî:** Temîm kabilesinin bilgisi ve şöhretli hatibi Eksem b. Sayfî uzun ömür yaşayanlardan biri kabul edilmektedir. Ebû Hâtim'in tarihsel anlatılar erbabına nisbet ettiği bilgiye göre 330 yıl yaşamıştır. Bazılarına göre ise 190 yıl yaşamıştır. Daha sonraki kaynaklarda Eksem'in ömrü hususunda genel kanaat hâline gelen bu bilgi iki beyitlik bir şiir ile tanıklanmıştır. Eksem de onun geniş yer ayırdığı birkaç kişidendir.⁴⁸ Ayrıca Eksem'e dair pek çok bilgi Ebû Hâtim'in anlatısına dayanmaktadır.

300 Yıl Yaşayanlar

1) **Abbâd b. Sa'id:** Abbâd b. Sa'id veya Sa'id b. Ahmer b. Sevr b. Hidâş'ın 300 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Bu bilgiyi İbnu'l-Kelbî, Ferve b. Sa'id el-Kindî'den aktarmıştır.⁴⁹

2) **Abîd b. Şerye el-Curhumî:** Abîd b. Şerye el-Curhumî 300 yıl yaşamıştır. 220 yıl yaşadığı da söylenmiştir. İslam'a yetişmiş, müslüman

⁴⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 35.

⁴⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 6-7.

⁴⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 9-10.

⁴⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 10-19.

⁴⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 78.

olmuştur. Muâviye tarafından eski Arap kültürünün kayda geçirilmesi sadedinde istihdam edilmiştir.⁵⁰

3) Adiy b. Vedâ': Ezd kabilesinden Adiy b. Vedâ' b. el-'İfy 300 yıl yaşamıştır. İslâm'a yetişen Adiy müslüman olmuş ve gazvelere katılmıştır. Üç beyti kaydedilmiştir.⁵¹

4) Ca'fer b. Furt el-Âmirî: Ca'fer b. Furt el-Âmiri, 300 yıl yaşamıştır. İslâm'a yetişmiştir.⁵²

5) Ka'b b. Redât en-Neha'î: İbnu'l-Kelbî'nin Neha' kabilesi bilginlerine dayanan kaydına göre Ka'b b. Redât en-Neha'î 300 yıl yaşamıştır.⁵³

6) Sa'lebe b. Ka'b b. Zeyd: Sa'lebe b. Ka'b b. Zeyd, 300 yıl yaşamıştır. Bu bilgi İbnu'l-Kelbî yoluyla Abdulhamîd b. Ebî Abs el-Ensârî'ye dayandırılmıştır. O da kabile büyüklerine isnad etmiştir. Bazı rivayetlere göre ise 200 yıl yaşamıştır.⁵⁴

7) Satîh: Kur'an'da bahsi geçen Seylu'l-arim zamanında doğduğu ve Zû-Nuvâs dönemine kadar yaşadığı iddia edilen kadim dönemlerin kâhin bilgilerinden Satîh'in yaklaşık otuz karn yaşadığı ileri sürülmüştür. Abdulkays ve Ezd kabileleri arasında Bahreyn'de yaşadığı kabul edilen Satîh'i sahiplenme tartışmaları mevcuttur. Çoğu hadis alimi onun Ezd mensubu olduğu görüşündedir.⁵⁵

8) Şerye b. Abdulcu'fi: Şerye b. Abdulcu'fi, 300 yıl yaşamıştır. İslâm'a yetişmiştir. Mezhic'in Sa'du'l-Aşîre kolundandır.⁵⁶

9) Zû Ceden el-Himyerî: Himyer hükümdarlarından Zû Ceden'in 300 yıl yaşadığı belirtilmiş, Fasih Arapça ile nazmedilmiş sekiz beytine yer verilmiştir.⁵⁷

⁵⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 39.

⁵¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 38.

⁵² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 42-43.

⁵³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 73-74.

⁵⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 71-72.

⁵⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 4-5. "Karn" kelimesinin sayısal karşılığı hakkında farklı görüşler olmakla beraber mesela İbn Dureyd'in tanıklığıyla yaşı 300 kategorisinde yer verildi. Bkz. İbn Dureyd, *a.g.e.*, 487.

⁵⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 39.

⁵⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 33-34.

10) Zu'l-İsba' el-Advânî: Kays b. Aylân grubundan Zu'l-İsba' el-Advânî adıyla bilinen Hursân b. Muharris 300 yıl yaşamıştır.⁵⁸

256 Yıl Yaşayanlar

1) Mahiss b. İtbân: Sa'du'l-Aşîre kabilesinden Mahiss b. İtbân b. Zâlim ez-Zebîdî, 256 yıllık ömrü ile uzun ömürlüler arasında sayılmıştır. Ebû Hâtim bu bilgiyi İbnu'l-Cassâs'a dayanarak kaydetmiştir. Buna ait beş beyitlik şiir kaydedilmiştir.⁵⁹

2) Benû Uzre mensubu bir kişi: İbnu'l-Kelbî'nin Kureyşli birinden yaptığı aktarıma göre Benî Uzre mensubu uzun ömürlü bir kişiden söz edilmiştir. Bunun torunlarından biriyle arasındaki konuşmaya bakılırsa 256 yıldan fazla yaşamıştır.⁶⁰

250 Yıl Yaşayanlar

1) Amr Selîl Ebi'l-Ca'd: Amr b. el-Humeys b. el-Ca'd b. Rakabe b. Levzân, kabilesinin reisi olup silahşörlüğü ve cömertliğiyle tanınmıştır. İbn Mudrik el-Has'amî tarafından öldürülmüştür. Ebû Hâtim'in Umâre b. Avf el-Advânî'ye nisbetle verdiği bilgiye göre 250 yıl yaşamıştır. Aynı zamanda bir kahin olup İslâm'a yetiştiği, Hz. Ömer (ra) hilafetinin başlarında gözlerini yitirerek hezeyanlarda bulunduğu belirtilmiştir. Ebû Hâtim 16 beyit şiirini kaydetmiştir. Beyitler yaşına dair bilgi içermektedir.⁶¹

240 Yıl Yaşayanlar

1) Curhumlu yaşlı kişi: Ebû Hâtim'in anlatımına göre bir gün Muâviye'nin huzuruna Curhum kabilesine mensup bir kişi çıkarılmış. Muâviye'nin bununla sohbeti sırasında Curhum'lünün 240 yaşında olduğu ifade edilmiştir.⁶²

230 Yıl Yaşayanlar

1) Hâmil b. Hârise b. Amr: Tayyi' kabilesinin alt kollarından Benî 'Akve'ye mensup bir yaşlının ifadesine göre Hâmil b. Hârise b. Amr b. Mâlik b. 'Akve 230 yıl yaşamıştır.⁶³

⁵⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 90.

⁵⁹ Ebû Hatim 21.

⁶⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 80-81.

⁶¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 30-31.

⁶² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 7-8.

⁶³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 77.

2) Mirdâs b. Subeyh: Mezhic'in alt kolu Sa'du'l-Aşîre kabilesinden Mirdâs b. Subeyh'in 230 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Ebû Hâtim yedi beytine yer vermiştir.⁶⁴

220 Yıl Yaşayanlar

1) Abîd b. el-Abras el-Esedî: Benu Sa'd b. Sa'lebe kabilesinden ünlü şair Abîd b. el-Abras'ın 220 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Bazılarına göre 300 yıl yaşamıştır. Dokuz beyti kaydedilmiştir. Bu beyitlerde 220 yaşında olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵

2) Evs b. Hârise: Evs b. Hârise b. Lu'm b. Amr b. Tarîf, 220 yıl yaşamıştır. Kehlân b. Sebe'nin alt kollarından Tayyi' kabilesine mensuptur. Kabilesinin reisliğini yapmıştır. Ebû Hâtim ona dair bilgileri İbnu'l-Kelbî'ye dayandırmıştır.⁶⁶

3) Sevb b. Tulede el-Esedî: Huzeyme kabilesinin alt kollarından Benû Vâlîbe b. el-Hârîs'tendir. 220 yıl yaşadığı belirtilmiş, Muâviye'nin hilafetine yetiştiği söylenmiştir.⁶⁷

4) Subeyre b. Su'ayd: Subeyre b. Su'ayd b. Sa'd b. Sehm b. Amr b. Husays, İbnu'l-Kelbî yoluyla Muhammed b. Hâtûb el-Cumahî'ye dayanan bilgiye göre 220 yıl yaşamıştır. Yaşına rağmen saçında tek beyaz tel olmadığı hususu notlamaya değer bulunmuş. İslam'a yetişmekle beraber müslüman olmadığı kanaati ağır basmaktadır. Ağıtçının ona söylediği üç beyitlik şiir, Ebû Hâtim tarafından kaydedilmiştir.⁶⁸

214 Yıl Yaşayanlar

1) Evs b. Rebîa b. Ka'b: Eslem kabilesinden Evs b. Rebîa b. Ka'b b. Umeyye'nin 214 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Dört beyitlik şiirinde yaşına dair bilgi verilmiştir.⁶⁹

200 Yıl Yaşayanlar

1) Âmir b. Cuveyn: Âmir b. Cuveyn b. Abdurudâ b. Kumrân 200 yıl yaşamıştır. Tayyi' kabilesindedir. Altı beyti kaydedilmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 34-35.

⁶⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 60.

⁶⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 35-36.

⁶⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 67.

⁶⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 20.

⁶⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 74.

⁷⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 41-42.

2) **Âmir b. ez-Zarib el-Advânî:** Cahiliye dönemi toplum hakemlerinden olan Âmir b. ez-Zarib'in 200 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Âmir b. ez-Zarib, Ebû Hâtim'in genişçe yer ayırdığı kişilerde biridir.⁷¹

3) **Amr b. Musebbih et-Tâî:** Amr b. Musebbih et-Tâî'nin 150 yaşında İslâm'a yetiştiği ve Hz. Osman döneminde öldüğü söylenmiştir.⁷²Buna göre bu süre dahi yaşına eklenmelidir.

4) **Amr b. Sa'lebe:** Abdulkays kabilesinden Amr b. Sa'lebe'nin 200 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Üç beyit şiiri kaydedilmiştir.⁷³

5) **el-Cu'sum b. Avf:** el-Cu'sum b. Avf b. Cezîme 200 yıl yaşamıştır. Abdulkays kabilesindedir. Üç beyti kaydedilmiştir.⁷⁴

6) **Dureyd b. es-Simme:** Cuşem b. Sa'd b. Bekr kabilesinden Dureyd b. es-Simme el-Cuşemî'nin yaklaşık 200 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Kirpikleri dökülmüş olması yaşlılığının göstergesi olarak kayda değer bulunmuştur. Dureyd, İslâm'a yetişmiş ancak müslüman olmamıştır. Huneyn savaşında öldürülmüştür. Ebû Hâtim üç beytini kaydetmiştir. Yaşlılığı dolayısıyla çocuklarının kendisini insanlardan alıkoyma girişimi üzere onlara bir ziyafet verdirmiş ve toplanan insanlara tecrübelerinin ürünü özlü sözlerle kurulu bir konuşma yapmıştır.⁷⁵

7) **Ebu't-Tamehân el-Kaynî:** Kudâa kabilesinden Ebu't-Tamehân el-Kaynî Hanzala b. eş-Şarkî 200 yıl yaşamıştır. Üç beyti kaydedilmiştir.⁷⁶

8) **el-Kadâr el-Anzî:** el-Kadâr el-Anzî 200 yaşamıştır.⁷⁷

9) **Kays b. Abdullâh:** Benû Ca'de'ye mensup Nâbiga, Benû Âmir b. Sa'sa'a kabilesindedir. Aslı ismi Kays b. Abdullâh b. Udes b. Rebîa b. Ca'de'dir. 200 yıl yaşadığı söylenmiştir. On iki beyitlik şiiri kaydedilmiştir. Beyitleri 112 yaşında söylediği belirtilmiştir.⁷⁸

10) **en-Nemir b. Tevleb:** en-Nemir b. Tevleb b. Ukayş el-Uklî, 200 yıl yaşamıştır. Altı beyti kaydedilmiştir.⁷⁹

⁷¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 44-50.

⁷² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 77-78.

⁷³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 33.

⁷⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 32.

⁷⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 22.

⁷⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 57.

⁷⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 76.

⁷⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 64-66.

⁷⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 63.

11) Sarm b. Mâlik el-Hadramî: Sarm b. Mâlik el-Hadramî'nin yaklaşık 200 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Bu bilgi Saîd b. Abdulcebbâr b. Vâil el-Hadramî'ye isnad edilmiştir.⁸⁰

12) Sevb b. Tulede el-Esedî: Huzeyme kabilesinden Sevb b. Tulede el-Esedî 200 yıl yaşamıştır. İki beyti kaydedilmiştir. Beyitlerde yaşına dair bilgi vardır.⁸¹

13) Seyf b. Vehb b. Cezîme: İbnu'l-Kelbî'nin Muhammed b. Abdurrahmân el-Ensârî yoluyla aktardığına göre 200 yıl yaşamıştır. İbnu'l-Kelbî ise onun 300 yıl yaşadığını söylemiştir. Beş beyti kaydedilmiştir.⁸²

14) Suveyd b. Haddâk: Nizârîlerin Rebîa koluna mensup Abdulkays grubundan Suveyd b. Haddâk'ın 200 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Ebû Hâtim iki beytini kaydetmiştir.⁸³

190 Yıl Yaşayanlar

1) Celîle b. Ka'b b. el-Hâris: Celîle b. Ka'b b. el-Hâris 190 yıl yaşamıştır. Bu bilgi İbnu'l-Kelbî yoluyla el-Velîd b. Abdullâh el-Cu'fi'ye dayanmaktadır. Dört beytine yer verilmiştir. Beyitlerde yaşına dair bilgi verilmiştir.⁸⁴

2) Nasr b. Duhmân b. Bassâr: Gatafân kabilesinden Nasr b. Duhmân b. Bassâr b. Bekr b. Suleym 190 yıl yaşamıştır.⁸⁵

3) Useyyid b. Evs et-Temîmî: Temîm kabilesinin alt kolu Benû Useyyid'in atası Useyyid b. Evs et-Temîmî 190 yıl yaşamıştır. Benû Yeşkur b. Bekr b. Vâil kabilesiyle yaptığı bir savaşta otuz oğlunun öldürüldüğü söylenmektedir. Çocuklarına vasiyette bulunmuştur.⁸⁶

4) Rebîa b. Abdullâh el-Becelî: Rebîa b. Abdullâh el-Becelî 190 yıl yaşamıştır.⁸⁷

⁸⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 81.

⁸¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 67.

⁸² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 41.

⁸³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 32.

⁸⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 73.

⁸⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 63-64.

⁸⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 58-59.

⁸⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 76.

180 Yıl Yaşayanlar

1) **Abbâd b. Şeddâd el-Yerbû'î:** Abbâd b. Şeddâd el-Yerbû'î 180 yıl yaşamıştır. Dört beyti kaydedilmiştir.⁸⁸

2) **Adiy b. Hâtim:** Tayyi' kabilesinin meşhur simalarından Hâtim'in oğlu Adiy b. Hâtim 180 yıl yaşamıştır. Sekiz beytine yer verilmiştir.⁸⁹

3) **Avf b. Sebu':** Kudâa kabilesinden Avf b. Sebî' b. Umeyre b. el-Hevn b. A' cub, 180 yıl yaşamıştır. Beş beyti kaydedilmiştir. Beyitlerde yaşına dair bilgi vardır.⁹⁰

4) **Fâlic b. Halâve:** Gatafân kabilesinden Fâlic b. Halâve 180 yıl yaşamıştır. Silahşör idi. Kendisiyle ilgili olmayan meselelerin detaylarıyla ilgilendiği için bu tür hususlarla ilgilenenlere bunun gereksizliğini ifade için söylenen "ente min hâze'l-emri Fâlicu'bnu Halâvete" darb-ı meselinin menşei olmuştur. On altı beyti kaydedilmiştir.⁹¹

5) **Hârise b. Sahr:** Hârise b. Sahr b. Mâlik b. Abdumenât 180 yıl yaşamıştır. İslâm'a yetişmiş, ama müslüman olmamıştır. Oğlu Cenâb b. Hârise müslüman olup Medîne'ye hicret etmiştir. Hârise bundan dolayı oğluna karşı öfkelenmiştir.⁹²

6) **Hemmâm b. Riyâh:** Temîm kabilesinin Benû Yerbû' b. Hanzala kolundan Hemmâm b. Riyâh b. Yerbû' 180 yıl yaşamıştır. Beş beyti kaydedilmiştir.⁹³

170 Yıl Yaşayanlar

1) **Abduyagûs b. Ka'b b. er-Redât:** Abduyagûs b. Ka'b b. er-Redât ise 170 yıl yaşamıştır.⁹⁴

2) **Ebû Cu'âd Rebîa:** Benû Advân kabilesinden Ebû Cu'âd Rebîa 170 yıl yaşamıştır.⁹⁵

⁸⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 58.

⁸⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 36-37.

⁹⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 56-57.

⁹¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 51-52.

⁹² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 57-58.

⁹³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 58.

⁹⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 74.

⁹⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 64.

3) Hâcer b. Abduluzzâ: İbnu'l-Kelbî'nin nakline göre Hâcer b. Abduluzzâ el-Huzâ'î uzun bir süre yaşamıştır. Bir anlatıma göre bu Umeyre b. Hâcer b. Umeyr b. Abduluzzâ olup 170 yıl yaşamıştır.⁹⁶

4) Zuheyr b. Merha: Kays b. Aylan grubundan Zuheyr b. Merha 170 yıl yaşamıştır.⁹⁷

167 Yıl Yaşayanlar

1) Sem'ân b. Hubeyre: Sem'ân b. Hubeyre 167 yıl yaşamıştır. Sem'ân, es-Semmâl el-Esedî olarak bilinir. On altı beyit şiiri kaydedilmiştir.⁹⁸

160 Yıl Yaşayanlar

1) el-Hâris b. Hasîb el-Bâhili: Benî Evd b. Ma'n kabilesinden el-Hâris b. Habîb el-Bâhili'nin 160 yıl yaşadığı belirtilmiştir.⁹⁹

2) Musâfi' b. Abduluzzâ: Damre kabilesinden Musâfi' b. Abduluzzâ'nın 160 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Ebû Hâtim buna ait on beyit şiir kaydetmiştir.¹⁰⁰

154 Yıl Yaşayanlar

1) Enes b. Mudrik el-Has'amî: Enes b. Mudrik el-Has'amî'nin 154 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Enes, Yemen menşeli Kehlân kollarından Has'am kabilesinin reisi idi. Kabilenin silahşörlerindendir. İslâm'a yetmiş ve müslüman olmuştur. İleri yaşta söylediği beş beyti Ebû Hâtim tarafından kaydedilmiştir. Beyitlerde yaşına dair bilgi vardır.¹⁰¹

150 Yıl Yaşayanlar

1) Abdullâh b. Subey' el-Himyerî: Himyerli Abdullâh b. Subey'in 150 yıl yaşadığı belirtilmiş, iki beyitlik şiirine yer verilmiştir.¹⁰²

2) Bahr b. el-Hâris: Zuheyr b. Cenâb'ın torunlarından Bahr b. el-Hâris b. İmruulkays b. Zuheyr b. Cenâb'ın 150 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Üç beyitlik şiirinde yaşına dair bilgi vardır.¹⁰³

⁹⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 73.

⁹⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 64.

⁹⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 50-51.

⁹⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 77.

¹⁰⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 24.

¹⁰¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 33.

¹⁰² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 34.

¹⁰³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 55-56.

3) Ebû Zebîd et-Tâî: Ebû Zebîd et-Tâî 150 yıl yaşamıştır. Bunun adı el-Munzir b. Harmele'dir.¹⁰⁴

4) Hârise b. Murre: Hârise b. Murre b. Hârise b. Abdurudâ el-Kelbî'nin 150 yıl yaşadığı belirtilmiştir.¹⁰⁵

5) Yezîd b. Câbir b. Hursân: Yezîd b. Câbir b. Hursân b. Cez' b. Ka'b'ın 150 yıl yaşadığı belirtilmiştir.¹⁰⁶

140 Yıl Yaşayanlar

1) Hinnâbe b. Ka'b el-Abşemî: Hinnâbe b. Ka'b el-Abşemî 140 yıl yaşamıştır. Bunun da Muâviye aralarındaki sohbete ve şiirlerine yer verilmiştir. Şiirde yaşına dair bilgi vardır.¹⁰⁷

2) Karede b. Nufâse: Karede b. Nufâse es-Selûlî 140 yıl yaşamıştır. İslâm'a yetişmiş ve müslüman olmuştur.¹⁰⁸

3) Kehmes b. Şu'ayb ed-Devsî: Devs kabilesinden Kehmes b. Şu'ayb ed-Devsî 140 yıl yaşamış ve uzun ömürlüler arasında sayılmıştır. Kehmes'in cahiliye dönemi meşhur şairlerinden Te'ebbeta-şerren tarafından öldürüldüğü belirtilmiştir. Ebû Hâtim ona ait sekiz beyit kaydetmiştir.¹⁰⁹

4) Masâd b. Cenâb: Masâd b. Cenâb b. Murâre'nin 140 yıl yaşadığı belirtilmiştir. Masâd Temîm'e mensup Benû Yerbû' b. Hanzala kabilesinin alt kolu Benû Amr'a mensuptur. Ebû Hâtim buna ait sekiz beyit kaydetmiştir.¹¹⁰

5) Mes'ûd b. Masâd: Kelb kabilesinden Mes'ûd b. Masâd b. Hisn b. Ka'b 140 yıl yaşamıştır. Bu muhtemelen Zuheyr b. Cenâb'ın torunlarından. Dört beyti kaydedilmiştir.¹¹¹

130 Yıl Yaşayanlar

1) el-Cerenfeş b. Abede et-Tâî: el-Cerenfeş b. Abede et-Tâî'nin 130 yıl yaşadığı belirtilmiştir.¹¹²

¹⁰⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 86.

¹⁰⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 75-76.

¹⁰⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 72-73.

¹⁰⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 85-86.

¹⁰⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 66.

¹⁰⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 23.

¹¹⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 23-24.

¹¹¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 56.

¹¹² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 79.

120 Yıl Yaşayanlar

1) **Abbâd b. Enfu'l-Kelb:** Benî Esed kabilesinden Abbâd b. Enfu'l-Kelb es-Saydâvî 120 yıl yaşamıştır. On bir beyti kaydedilmiştir. Beyitlerde yaşına dair bilgi vardır.¹¹³

2) **Ebu's-Semmâh b. eş-Şimrâh et-Tâî:** Ebu'l-Hasen el-Medâ'inî'nin Ebu's-Semmâh b. eş-Şimrâh et-Tâî'nin bazı beyitlerine istinaden onu muammerun arasında saymıştır. Bunda da delillendirme yapılmıştır. Şiirlerde üç sarık eskittiğini söylemektedir. Arap kültüründe sarık ömrü kırk yıldır. Buna göre 120 yaşında olur.¹¹⁴

3) **Fadâle b. Zeyd el-Advânî:** Fadâle b. Zeyd el-Advânî 120 yıl yaşamıştır. Ebû Hâtim bunun Muaviye ile sohbetine ve şiirlerine uzunca yer vermiştir.¹¹⁵

4) **Lebîd b. Rebîa:** Benü Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden cahiliye dönemi seçkin şairlerinden Lebîd b. Rebîa 120 yıl yaşamıştır. İslâm'a yetişmiş ve müslüman olmuştur. İbnu'l-Kelbî'ye göre 130 yıl yaşamıştır. Bunun yaşı delillerle izah edilmiştir. Ebû Hâtim'in genişçe yer ayırdığı kişilerdendir.¹¹⁶

5) **Sureyh b. Hâni' b. Yezîd:** Mezhic kabilesinden Sureyh b. Hâni' b. Yezîd b. Nuheyk 120 yıl yaşamıştır. İbnu'l-Kelbî rivayetine göre el-Haccâc'ın valiliği sırasında öldürülmüştür. Savaşırken ölümü sırasında üç beyit söylemiştir.¹¹⁷

6) **el-Ubeyrid b. el-Mu'azzer er-Riyâhî:** el-Ubeyrid b. el-Mu'azzer er-Riyâhî 120 yıl yaşamıştır. Kimilerine göre bu Teymu'r-Ribâb kabilesinden el-Ubeyrid b. el-Hâris'tir.¹¹⁸

7) **Zuheyir b. Ebî Sulmâ:** Cahiliye dönemi meşhur şairlerinden Muzeyne kabilesine mensup Zuheyir Ebî Sulmâ 120 yıl yaşamıştır. Seksen yaşına ayrıca 117 yaşında söylediği beyitleri kaydedilmiştir.¹¹⁹

¹¹³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 43-44.

¹¹⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 82-83.

¹¹⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 83-85.

¹¹⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 60-63.

¹¹⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 38-39.

¹¹⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 59-60.

¹¹⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 66-67.

119 Yıl Yaşayanlar

1) **Mucemmi' b. Hilâl:** Mucemmi' b. Hilâl b. Hâlid b. Mâlik, 119 yıl yaşamıştır. Bu, Bekr b. Vâil kabilesinin Teymullâh b. Sa'lebe kolundandır. Ebû Hâtim dört beytine yer vermiştir. Beyitlerde 119 yaşında olduğu belirtilmiştir.¹²⁰

100 Yıl Yaşayanlar

1) **Cirve b. Yezîd et-Tâî:** Tayyi' kabilesinden Cirve b. Yezîd et-Tâî'nin yüz yaşlarında iken Belh'e yerleştiği söylenmektedir. Sevre b. Ebcur ile beraber öldürülmüştür. Ebû Hâtim 41 beyit şiirini kaydetmiştir. Beyitlerde yaşına dair bilgi vardır.¹²¹

90 Yıl Yaşayanlar

1) **Amr b. Kami'e:** Amr b. Kami'e b. Sa'd b. Mâlik b. Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe b. 'Ukâbe, 90 yıl yaşamıştır. Şiirlerine yer verilmiştir. Şiirinde yaşına dair bilgi vardır.¹²²

Yaşı Belirtilmemiş Olanlar

1) **el-Adbat b. Kurey':** Uzun bir ömür yaşayanlardan biri de el-Adbat b. Kurey' b. Avf b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydumenât b. Temîm'dir. Hîre'de buna ait bir hamamın bulunduğu belirtilmiştir. Ebû Hâtim, el-Adbat'a ait beş beyitlik şiir kaydetmiştir.¹²³

2) **el-Agleb el-İclî:** el-Agleb el-İclî'nin uzun süre yaşadığı belirtilmiştir.¹²⁴

3) **Avf b. el-Edrem:** Avf b. el-Edrem b. Gâlib'in uzun süre yaşadığı belirtilmiş, yaşı hakkında bilgi verilmemiştir.¹²⁵

4) **Avvâm b. el-Munzir:** Avvâm ya da Arrâm b. el-Munzir'in de İbnu'l-Kelbî'nin verdiği bilgiye göre uzun bir ömür yaşamıştır.¹²⁶

¹²⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 32-33.

¹²¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 53-55.

¹²² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 89-90.

¹²³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 8-9.

¹²⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 87.

¹²⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 78.

¹²⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 71.

5) Beliyy kabilesinden en-Nu‘mân: Ebû Miskîn’e nisbetle Ebû Hâtim’in aktarımına göre Beliyy kabilesinden en-Nu‘mân adlı bir kişi uzun bir süre yaşamıştır.¹²⁷

6) Enes b. Nuvâs b. Mâlik: Enes b. Nuvâs b. Mâlik b. Hubeys de muammerundan sayılmıştır. Yaşı belirtilmemiştir.¹²⁸

7) el-Hâris b. et-Tev’em el-Yeşkurî: el-Hâris b. et-Tev’em el-Yeşkurî’nin uzun bir süre yaşadığı ve İslâm’a yetiştiği belirtilmiş ancak yaşı hakkında bilgi verilmemiştir.¹²⁹

8) İmruulkays b. Humâm: İmruulkays b. Humâm b. Ubeyde b. Hubel b. Abdullâh uzun ömürlüler arasında sayılmış ancak yaşı belirtilmemiştir.¹³⁰

9) Ka‘b b. Rebîa: Ebû Hâtim’in Mervân b. el-Hakem yoluyla anlattığına göre Ka‘b b. Rebîa çok uzun bir ömür yaşamıştır.¹³¹

10) el-Kalemme: Arap bilgeleri arasında sayılan el-Kalemme’in uzun bir süre yaşadığı belirtilmiş, yaşı tayin edilmemiştir. Bunun adı Umeyye b. Avf’tır. Eski Arap hatiplerindedir. Ebû Hâtim, el-Kalemme’in vasiyetine yer vermiştir.¹³²

11) Kureyşli bir bilge: Hz. Peygamber’in (sav) bisetine yakın zamanlarda bir Kureyşli deniz yolculuğu yapmış. Fırtınada gemi parçalanmış. Kureyşli ıssız bir adaya sürüklenmiş. Adada gezinirken yaşlı bir bilge ile karşılaşmış. Bunlar tanışmışlar. Bilge, Mekke’yi ve eski tarihini bütün detaylarıyla anlatmış. Daha sonra iki beyitlik bir şiir ile kendisine dair gizemli bir tanıtım yapmış. Anlatıcı ise onun el-Hâris b. Mudâd el-Curhumî olduğunu düşünmüş. Kimileri ise bunun bir Curhumlu olduğunu söylemiş. Bunda yaş tayini yapılmamış.¹³³

12) el-Ma‘âfir b. Ya‘fur b. Murr: Ölmeye yakın bir taşta üç beyitlik bir şiir ile kendisini Mudar’lı olarak tanıtmıştır. Hz. Suleymân döneminde bunun mezarı bulunup açılmış ve sözü edilen kitabe bulunmuştur.¹³⁴

¹²⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 82

¹²⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 71.

¹²⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 79

¹³⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 56.

¹³¹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 86

¹³² Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 88-89

¹³³ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 5-6.

¹³⁴ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 5.

13) el-Miczem b. Bekr: el-Miczem b. Bekr b. Amr b. Abbâd b. el-İrs b. Sâme b. Lu'ey uzun bir süre yaşamış kişiler arasında sayılmıştır. Keskin zeka sahibi olduğu için Arap dahileri arasında sayılmıştır.¹³⁵

14) el-Mishâh b. Hâlid b. el-Hâris: Dabbe kabilesinden el-Mishâh b. Hâlid b. el-Hâris uzun bir süre yaşamıştır.¹³⁶

15) Rebîa b. Uzzey b. Buzzey el-Useyyidî: Ebû Hâtim, Hişâm'ın Temîmlilere nisbetle ifadesine göre Rebîa b. Uzzey b. Buzzey el-Useyyidî uzun bir süre yaşamıştır.¹³⁷

16) Sa'ne b. Selâme b. el-Hâris: Zuheyr b. Cenâb'ın torunlarından Sa'ne b. Selâme b. el-Hâris b. İmruulkays b. Zuheyr b. Cenâb'ın uzun süre yaşadığı belirtilmiş, yaş bilgisi verilmemiştir.¹³⁸

17) Sinân b. Vehb: Sinân b. Vehb b. Teymu'l-Edrem b. Gâlib b. Fihri uzun bir süre yaşamış ve muammerûn arasında sayılmıştır. Yaşı belirtilmemiştir.¹³⁹

18) Umeyye b. el-Esker: Benû Leys b. Bekr kabilesinden Umeyye b. el-Esker uzun bir ömür yaşamış, İslâm'a yetişmiş ve müslüman olmuş, Medîne'ye hicret etmiştir. Yaşı belirtilmemiştir. On iki beyit şiiri kaydedilmiştir.¹⁴⁰

SONUÇ

Arap kültür tarihinde III./X.yüzyılın en yetkin isimlerinden biri olan Ebû Hâtim es-Sicistânî, *Kitâbu'l-Mu'ammerîn* adlı eseriyle Arap kültür tarihinde uzun ömürlü kişiler anlamında “muammerûn” kategorisini tasnif edip müstakil bir kitapta ele almıştır.

Ebû Hâtim'in bu tasnifi daha sonra pek çok müellif tarafından da takip edilmiştir. Eserlerinde “muammerûn” başlığı açan müellifler Ebû Hâtim'i kaynak almışlardır. Ebû Hâtim'in kitabı en hacimli çalışma olmaya devam etmiştir. Muahhar müelliflerin faaliyeti konuyu geliştirmemiş bilakis özet şeklindeki tekrarlardan ibaret kalmıştır.

¹³⁵ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 80

¹³⁶ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 76

¹³⁷ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 82.

¹³⁸ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 79

¹³⁹ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 80

¹⁴⁰ Ebû Hâtim, *a.g.e.*, 67-69.

Ebû Hâtim'in listesinde yer alan kişilerin yaşı konusunda abartılı rakamlar çoğunluktadır. Bu durum konu ile ilgili abartılı hatta yapay bilgilerin popülerliğiyle ilgilidir. Listenin büyük bir bölümü teyit edilmesi güç yüksek rakamlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı "muammerûn" kavramı için ancak genel bir tarif yapma imkanı oluşmaktadır. Buna göre bu kavram genel olarak uzun ömür yaşamış kişileri ifade etmektedir. Uzun ömür tanımı sadedinde nispeten subjektif olmakla beraber 80-90 alt ortalama, 120-130 üst ortalama üst olarak düşünülebilir.

Cahiliye döneminde genel olarak uzun ömürlü kişileri ifade etmeye matuf olan "muammerûn" kavramı İslâm kültürü içinde kullanıldığı alana göre yeni anlamlar kazanmıştır. Mesela Emevî ve Abbâsî halifeleri için kullanılmış olan muammerûn kavramı bu kullanımda halifenin yaşıyla değil hilafet süresiyle ilişkilendirilmiştir. Ortalama yirmi yıl hilafet görevi yürütenler "mummerûn"dan olmakla nitelenmiştir.

KAYNAKÇA

Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 1-20, Dâru's-sâkî, 4.bs., 2001.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, 1-6, tah. Ahmed Abdulfagûr Attâr, 4.bs., Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1987.

Ebû Bekr el-Hârezmî, M.b.el-Abbâs, *Mufîdu'l-ulûm ve mubîdu'l-humûm*, el-Mektebetu'l-unsuriyye, Beyrut 1418.

Ebû Hâtim es-Sicistânî, Sehl b. M.b. Osmân, *Kitâbu'l-mu'ammerîn mine'l-arab ve turâfîn min ahhârihim ve mâ kâlûhu fî muntehâ a'mârihim*, tah:M.Emîn el-Hancî, Ahmed b.el-Emîn eş-Şankîtî, Matbaatu's-sa'âde, Mısır 1905.

Ebû Nuaym el-İsbahânî, Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 1-7, tah: Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî, Dâru'l-vatan li'n-neşr, Riyâd 1998.

Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, İmâduddîn İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1-14, tah.Alî Şîrî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, 1988.

Ebu'l-Ma'âlî Bahâuddîn el-Bagdâdî, M.b.el-Hasen b.M.Ali b. Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*, 1-10, Dâru sâdır, Beyrut 1417.

el-Hatîb el-Bagdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *Târîhu Bagdâd*, 1-16, tah: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 2002.

Hatiboğlu, İbrahim, “Selmân-ı Fârisî”, *DİA*, 36/ 441-443.

İbrahim Hatiboğlu, “Muammerûn”, *DİA*, 30/325-326.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullâh, *Târîhu Dimaşk*, 1-80, tah: Amr b. Garâme el-Amrevî, Dâru'l-fıkr li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî', 1995.

İbn Dureyd, *el-İştikâk*, tah. Abdusselâm M. Hârûn, Dâru'l-cil, Beyrut 1991.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî, *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fî uyûni't-târîh ve's-siyer*, Şeriketu dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1997.

el-İbşîhi, Ebu'l-Feth Şihâbuddîn M.b.Ahmed b. Mansûr, *el-Mustatref fi kulli fennin mustazref*, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1419.

el-Muberred, Ebu'l-Abbâs M.Yezîd, *el-Fâdil*, 3.bs., Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, Kâhire 1421.

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. M., *Muhâdarâtu'l-udebâ ve muhâverâtu's-şu'arâ ve'l-bulegâ*, 1-2, Şeriketu dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1420.

eş-Şerîf el-Murtazâ, *Emâlî el-Murtazâ: Gururu'l-fevâid ve dururu'l-kalâid*, 1-2, tah: M.Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Mektebetu'd-duktûr Mervân el-Atiyye, Dâru ihyâi'l-kutubi'l-arabiyye, yy., 1954.

Tüccar, Zülfikar, “Sicistânî, Ebû Hâtîm”, *DİA*, 37/139-141.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Murtadâ, *Tâcu'l-arûs*, 1-40, tah. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Vizâretu'l-irşâd ve'l-enbâ, Kuveyt 1965.

ez-Zehbî, İbn Kaymaz Şemseddîn Ebû Abdullâh b. M., *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 1-15, tah: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003.